

DOPRINOS BOKELJSKE MORNARICE OBRAZOVANJU POMORACA

Antun Sbutega

Bokeljska mornarica Kotor, Pjaca od kina 372, Kotor, Crna Gora

E-mail address; antunsbutega@gmail.com

Apstrakt. Rad predstavlja sažeti historijski pregled razvoja Bokeljske mornarice od njenog osnivanja 809 .g. do danas, i njenog doprinosa obrazovanju pomoraca. Jedna od osnovnih funkcija Mornarice, najstarije postojeće pomorske organizacije na svijetu, je bila obrazovanje pomoraca. Do polovine XIX vijeka u Boki Kotorskoj i na obali današnje Crne Gore nije bilo javnih pomorskih škola. Vjekovima je Mornarica, čiji su članovi bili svi pomorci i pomorski trgovci u Boki, bila jedina institucija koja se brinula o njihovom stručnom obrazovanju i prenosila im znanja, vještine i iskustva.. Kada je u Kotoru 1849.g. osnovna prva državna pomorska škola i dalje su iskusni pomorci, članovi Mornarice, saradivali sa njom, a kada je 1959. g. osnovna Viša pomorska škola , koja je prerasla u Pomorski fakultet, na njima su predavali admirali, viceadmirali i članovi Mornarice. Osim toga, članovi Mornarice su objavili veliki broj knjiga i stručnih radova iz raznih pomorskih disciplina.

Ključne riječi; *Bokeljska mornarica, obrazovanje pomoraca, pomorska škola, pomorski fakultet*

1. UVOD

Bokeljska mornarica Kotor, osnovana prema tradiciji i prema nekim historičarima 809 godine, je najstarija postojeća pomorska organizacija na svijetu. U toku proteklih dvanaest vjekova ona je mijenjala ime, statute, funkcije i organizaciju, bila više puta ukidana i obnavljana, ali je zahvaljujući izvanrednoj vitalnosti svojih članova i temeljenim vrijednostima uspjela ne samo da se održi i preživi dramatične historijske potrese, već je ostala vjerna svojoj glavnoj vokaciji, čuvanju tradicija i unapređenju pomorstva i svojem geslu Fides et Honor- Vjera i Čast. (Sbutega, 2016)

Među njenim brojnim funkcijama jedna od najvažnijih je bila obrazovanje pomoraca i vjekovima je, u nedostatku javnih pomorskih škola, bila najvažnija institucija na tom planu. I poslije osnivanja javnih pomorskih škola polovinom XIX vijeka , kao i viših škola i fakulteta u drugoj polovini XX i početkom XXI vijeka, Mornarica je nastavila sa aktivnostima na promociji pomorstva i uspostavila intenzivnu saradnju sa obrazovnim, stručnim i naučnim institucijama u pomorstvu, što je jedan od zadataka propisan njenim sadašnjim Statutom.

2. BOKELJSKA MORNARICA – ISTORIJA I TRADICIJA

Vjekovna tradicija vezuje osnivanje bratovštine pomoraca, čiji je nastavak sadašnja Bokeljska mornarica Kotor, za donošenje relikvija svetog mučenika Tripuna u Kotor, 13 januara 809 godine. Jedan venecijanski brod je prenosio relikvije sveca iz Carigrada za Veneciju, ali ga je jaka oluja prisilila da se skloni u Boku, a ugledni i bogati Kotoranin Andreaci Saracenis je otkupio relikvije i sagradio prvu crkvu u gradu posvećenu svetom Tripunu. Arheološki nalazi i drugi izvori su potvrdili ovu tradiciju. Tom prilikom je grupa pomoraca pratila prenos relikvija iz Rosa, na ulazu u Boku, do Kotora i u gradu u čast sveca otplesala kolo.

Za period ranog srednjeg vijeka nijesu sačuvani pisani dokumenti koji se tiču Mornarice, kao i Kotora, Boke i regije, ali njihovu istoriju možemo rekonstruisati na osnovu drugih historijskih izvora. U to vrijeme Kotor je bio utvrđen, bio je sjedište biskupije i imao katedralu, kao i značajni stepen autonomije i samoupravu u kontekstu Istočnog rimskog carstva. Poslije prodora Slovena u VI i VII vijeku, kada su srušeni antički gradovi Risan i Duklja, Kotor je postao najvažniji grad na obali Crne Gore. Bilo je svakako razvijeno pomorstvo koje je bilo najvažnija privredna djelatnost i omogućavalo komunikaciju sa drugim dijelovima Jadrana i

Mediterana, a grad je imao i ratne brodove koji su u sastavu vizantijske flote učestvovali u akcijama protiv arapske flote koja je držala pod opsadom Dubrovnik 866-67 godine (Novak, 1962), kao i u akcijama flote prilikom oslobađanja Barija od Arapa 869-871 (Mijušković, 1972) Sve to ukazuje na postojanje jedne stabilne organizacije pomoraca u stanju da opremi, naoruža i snabdije posadom ratne brodove.(Milošević, 2010; Dabinović, 1934; Šerović, 1962).

U nedostatku stručnih škola u tom periodu obuka pomoraca, kao i kada se radi o drugim zanimanjima, je bila kompetencija bratovština, dakle i bratovštine kotorskih pomoraca, ma kakva bila njena organizacija.

3. ULOGA MORNARICE U OBRAZOVANJU POMORACA U KASNOM SREDNJEM VIJEKU

U periodu kasnog srednjeg vijeka (XI – XV vijek) na teritoriji Kotora i okoline se promijenilo više država.

Poslije vjekovnog perioda vladavine Istočnog rimskog carstva, koji je bio buran zbog invazije Gota, Avara i Slovena, te napada Arapa i vojske makedonsko-bugarskog cara Samuila, u kome je Kotor uspio da odoli i sačuva svoje institucije, 1042. godine kada je stvorena prva nezavisna crnogorska država Duklja, Kotor sa okolinom ulazi u njen sastav. I u tom periodu je grad nastavio sa privrednim i kulturnim razvojem, u kome su pomorske aktivnosti imale najvažniju ulogu. Na ovo područje „ se može primijeniti misao da je more gorko i čovjek mu se odaje samo ako ga je zemlja izdala. I zaista, oskudna i posna zemlja ovoga kraja nije mogla ishranjivati narod. Tim prije što su granice i ratovi između raznih zavojevača i trajni sukobi grada i sela povećavali tešku ekonomsku stvaranost. Moralo se u svim istorijskim mijenama upućivati ka prekomorskim lukama i zalaziti što dublje u unutrašnjost zemlje. To je stajalo izvanrednih ljudskih žrtava i patnji, ali je donosilo velike prihode i dragocjene kontakte sa svijetom.“ (Milošević, Pomorstvo, izvor....1970) Prihodi od pomorstva su omogućavali opšti i kulturni razvoj grada o čemu svjedoči gradnja monumentalne katedrale svetog Tripuna koja je posvećena 1166 godine. (Čanak-Medić, Čubrović, 2010).

Prvi sačuvani pisani dokument o pomorstvu koji se tiče Kotora je ugovor sa Omišem iz 1167. godine koji svjedoči da je pomorstvo Kotora u doba vizantijske i dukljanske vladavine bilo razvijeno (Zloković, M., 2013) a slijede ugovori sa drugim gradovima na Jadranu koji regulišu odnose u oblasti pomorstva i pomorske trgovine. Prema M. Orbiniu , Kotor je 1155. raspolagao sa dvije galijske, a njihovo nabavljanje „ održavanje, naoružavanje, kao i snabdijevanje navigacionom i borbenom opremom, nije moguće ni zamisliti bez postojanja jedne stalne mornaričke organizacije.“ (Mijušković, 1972).

Prvi dokument koji se odnosi na bratovštinu pomoraca u Kotoru datiraju iz 1353. godine, iz perioda vladavine Nemanjića Kotorom i teritorijom današnje Crne Gore. Prema tome dokumentu bratovština kotorskih pomoraca, koja se tada nazivala *Pia sodalitas navicularum Catharensium- Pobožno društvo kotorskih pomoraca*, je poklonila svoju crkvu svetog Nikole van zidina katoličkom franjevačkom redu, što svjedoči da se radilo o važnoj i bogatoj bratovštini koja je postojala nesumnjivo dugo prije toga vremena. (Mijušković, 2013) U Kotoru u to vrijeme postoje brojne bratovštine, koje su prema uzorima u Evropi, koji datiraju još iz antičkih vremena, okupljale pripadnike istih zanimanja, štatile njihove interese, prenosile znanja i vještine na mlade članove, imale humanitarne funkcije a bile istovremeno i vjerske organizacije sa svecem zaštitnikom. Svakako je najvažnija bila bratovština pomoraca, (kakve su postojale i u drugim gradovima Jadranu) (Novak. Z., 2010), obzirom da na osnovu sačuvanih dokumenata znamo da je u periodu vladavine Nemanjića (1185-1371) Kotor bio najvažnija izvozno uvozna luka srpske države a da su Kotorani kontrolisali najveći dio trgovine i pomorskog prevoza. (Milošević, Historijski tokovi..., 1970). Zbog toga je Kotor dobijao velike privilegije od srpskih vladara i postigao izuzetan stepen autonomije.(Milošević, Historijski tokovi..., 1970, Sindik, 1950). Pored brodarstva i trgovine iz toga vremena imamo i podatke o djelovanju više brodogradilišta u Kotoru i Boki. (Zloković, M., 2013)

U tom kontekstu je djelovanje bratovštine pomoraca bilo posebno važno, između ostalog i u prenosu složenih pomorskih i trgovačkih znanja i vještina. U srednjem vijeku u Kotoru su postojale gramatikalna škola i licej (što odgovara današnjoj gimnaziji), ali nijesu postojale posebne pomorske škole, kao ni u drugim pomorskim centrima na Jadranu i Mediteranu, već se obrazovanjem bavila bratovština pomoraca.

Poslije smrti cara Dušana 1355. dolazi do raspada njegove države u vrijeme kada Turci počinju prodor na Balkan. Kotor priznaje vlast cara Uroša V do njegove smrti 1371. godine, zatim priznaje mađarsko-hrvatskog kralja (1371 -1384), bosanskog kralja Tvrtka I (1384 -1391) da bi uslijedio period (1391-1420) nezavisne kotorske republike. (Butorac, Kotor za samovlade, 1999) Destabilizacija prilika u kontinentalnom zaleđu, lokalni ratovi i prodor Turka su bitno oslabili karavansku trgovinu sa zaleđem, tako da se Kotor sve više usmjerava na pomorstvo i prekomorsku trgovinu. Tako je bitno porastao značaj bratovštine pomoraca i njene funkcije edukacije pomoraca i pomorskih trgovaca. Ugrožen čestim napadima Balšića, Crnojevića, srpskih despota, Dubrovčana i gospodara Hercegovine, a sve više izložen prijetnji Turaka, Kotor se čak sedam puta obraćao Veneciji tražeći njenu zaštitu, da bi Republika tek 1420. odlučila da prihvati zahtjev Kotorana. (Stjepčević, 2003)

4. PERIOD MLETAČKE VLADAVINE BOKOM

Mletačka republika, koja je u XV vijeku bila najjača pomorska sila Mediterana i svijeta, je vladala Bokom 377 godina, sve do propasti Republike 20. maja 1797. godine. Bio je to veoma buran i dinamičan period i Kotor sa okolinom je imao za Republiku i za Evropu ogroman strateški značaj, posebno pošto su Turci osvojili Herceg Novi i Risan sa okolinom 1482. godine, Crnu Goru 1496. godine a Grbalj dobrovoljno priznao tursku vlast 1497. godine. Tako je Kotor sa okolinom bio sa svih strana okružen turskom teritorijom, a poslije turskog osvajanja Bara i Ulcinja 1571. je postao najjužniji dio Mletačke republike i kršćanske Evrope na Jadranu prema sultanovom carstvu. Kotor i okolina su u tom periodu bile više puta napadani od Turaka sa kopna i mora, pogođeni zemljotresima i epidemijama, a pomorci izloženi stalnim napadima gusara. Uprkos tome, ovaj dio Boke nikad nije zauzet od Turaka, a pomorstvo i pomorska trgovina su se dinamično razvijali i bili ekonomska osnova za razvoj kulture i umjetnosti.

Odsječeni od karavanskih veza sa širim zaleđem i ugroženi od Turaka Kotor i druga mjesta u zalivu su egzistencijalno zavisili od pomorstva i pomorske trgovine, tako da dolazi do stalnog povećanja broja brodova i pomoraca, kao i prihoda od pomorske trgovine. Od XV vijeka počinje dinamični razvoj pomorstva Perasta, od XVI vijeka Prčanja, zatim Dobrote a kasnije Stoliva i drugih manjih mjesta u zalivu. Zbog izuzetne pomorske vještine i hrabrosti u pomorskim bitkama i sukobima sa gusarima, Bokelji su dobijali od Venecije plemićke titule, odlikovanja i, što je bilo najvažnije, brojne trgovačke privilegije koje su dodatno stimulisale razvoj brodarstva i pomorske trgovine.

Zahvaljujući velikom broju sačuvanih dokumenta u toku mletačkog perioda možemo pratiti kontinuirano razvoj pomorstva i djelatnost bratovštine pomoraca, koja se u XVIII vijeku sve češće naziva Koterska mornarica.

Period mletačke vladavine je posebno važan za bratovštinu; ona je u XV vijeku dobila i vojnu funkciju i organizaciju, a iz 1463. datira i njen prvi sačuvani statut koji je bio na snazi do 1873. godine. (Statut Bratovštine, 2009) Mornarica, koja se tada zvala *Fraternitas Divi Nicolai marinariorum de Catharo - Koterska bratovština svetog Nikole mornara*, je od Venecije dobijala i mnoge privilegije, prije svega ekonomske, kao i tu da prilikom proslave svetog Tripuna preuzima na tri dana vlast u gradu i da može od vlasti tražiti pomilovanje osuđenika, koje je po pravilu odobravano. Na čelu bratovštine je bio admiral, koji je bio i lučki kapetan, (Mijušković, 1967), a članovi su sačinjavali poseban odred koji se borio u sastavu mletačke

flote na jednoj ili dvije kotorske galije i na manjim brodovima. Ti brodovi su patrolirali zalivom i duž južnog Jadrana a učestvovali su u pomorskim operacijama i bitkama mletačke flote na Mediteranu.

Niko se nije mogao baviti pomorstvom i pomorskom trgovinom ko nije bio član bratovštine pomoraca. Osim toga, ona je organizovala prevoz državne pošte, između Kotora i Venecije, a kasnije i Krfa, i obavljala tu funkciju sve do početka XIX vijeka. Ona je dakle imala veliki broj izuzetno važnih funkcija, onih koje danas obavljaju sindikat, privredna komora, humanitarne organizacije, ratna mornarica, lučka uprava, pošta, škola a bila je i vjerska organizacija. Zbog rastućeg rivaliteta između Kotora i Perasta, koji je u periodu od XV do XVII vijeka zabilježio veliki uspon u pomorstvu i kulturi i dobijao posebne privilegije od Venecije, te 1580.godine i status komune (Prčanj i Dobrota će to ostvariti početkom XVIII vijeka), i bratovština peraških pomoraca je odvojena od kotorske, sa istim funkcijama i istim zaštitnikom, svetim Nikolom. (Butorac, Kulturna povijest...,1999)

Stalno obučavanje pomoraca, koje je podrazumijevalo teorijsku i praktičnu obuku, poznavanje nautičkih vještina i znanja, vještine pomorskog ratovanja i rukovanja oružjem, izuzetnu fizičku izdržljivost i hrabrost, je bilo od vitalnog značaja. Pored toga pomorci su morali govoriti više jezika, poznavati razne političke i privredne sisteme, te sisteme mjera u upotrebi na Mediteranu.

Ni u ovom periodu na Jadranu nema javnih pomorskih škola, tako da se pomorci, posebno oni koji su se spremali za zvanje škrivana (pisara, poručnika) i kapetana, poslije sticanja osnovnog obrazovanja u vjerskim školama, u dječjačkoj dobi ukrcavali na brodove kao *mozzi* (mali, kadeti), a oni koji su se izdržale sve probe surovog pomorskog života i imali sposobnosti i ambicija, su pohađali kurseve koje su privatno držali iskusni kapetani a zatim, poslije pet godina plovidbe, polagali predviđeni ispit pred komisijom kojim su sticali zvanje i mladi preuzimali komandu nad brodovima. "No nije se radilo samo o pomorskim znanjima i vještinama, već i o moralnim i duhovnim vrijednostima. Pomorac nije djelovao kao individualac, već kao dio posade broda, a često i flote, pa je trebao biti spreman da se podredi kolektivnom interesu, te da podnese često velike žrtve, uključujući ne tako rijetke dramatične situacije kada je morao biti spreman i da žrtvuje život. (Sbutega, 2018) „Govoriti o profesionalnom formiranju pomoraca u XVII i XVIII st, iznad svega znači govoriti o praktičnom životu na moru. Jer tada se pomorsko znanje još uvijek sticalo u praksi plovidbe mladih pomoraca, a moderno školstvo je bilo tek u začetima.“ (Milošević, 1981) Drago Martinović, kapetan iz Perasta, sin čuvenog pomorca Marka Martinovića, daje zanimljiv opis vlastitog učenja pomorskog zanata. Poslije osnovnog školovanja kod franjevac a i sticanja osnovnog znanja iz pomorskih vještina u porodici „ kada sam navršio četrnaest godina, uzeo me je otac na naoružanu tartanu sa šest vesala da vozim njega i drugu gospodu do Venecije. I tako sam, jadnik, morao voziti sve do Istre, a onda kao putnik do Venecije. Zatim me otac, na moju nesreću, ukrcao na tartanu izopačenog čovjeka kapetana Matije Bronze za putovanje u Albaniju. S njim sam provodio pasji život, ispunjen batinama, pljuskama, udarcima nogom u truh i istezanjem ušiju, uz svakakve pogrdne riječi (...) Kad je započeo rat 1714. godine, a ja sam imao 17 godine, imali smo poći s brodom na Levant i pripojiti se drugoj floti, koja je zapravo bila malobrojna prema neprijateljskoj.“ (Brajković, Milošević, 1976)

U tom smislu Mornarica, bilo kotorska bilo peraška, je imala, kao i druge bratovštine, zadatak da obučava mlade, kao i da njeni članovi stalno prenose jedni drugima svoje znanje, iskustva i dragocjene informacije. Taj sistem je omogućio formiranje izvanrednih pomoraca u Boki, koji su bili izuzetno cijenjeni od strane Venecije, kojima je povjeravana komanda nad najvećim ratnim brodovima, a koji su se istakli i u službi drugih država (Rusije, Austrije, Malteškog reda, itd.).

Tako je Senat Republike 1697. godine povjerio kapetanu Marku Martinoviću iz Perasta teorijsko i praktično obučavanje 17 ruskih plemića (boljara) na zahtjev cara Petra Velikog.(Martinović, 1978; Luković, 1953; Kovačević, 2013) Pored ove, u Boki su postojale brojne druge privatne pomorske škole, u Perastu još u XVI vijeku, u Kotoru u XVII vijeku, u Herceg Novom 1690 a od 1739. na Prčanju. (Milošević, A., 1953; Milošević

Milivoje, 1956; Zloković, I. 1948) Kapetan Vicko Danov Petkić je na Prčanju obučio preko 300 kapetana. (Luković, 2010)

Osim franjevac, sve ove škole su držali kapetani, članovi kotorske i peraške bratovštine pomoraca a oni su, pored svećenika, bili najznačajniji intelektualci i pisci, koji su pored ostalog napisali i veliki broj pomorskih priručnika.

Bokeljski pomorci, a posebno članovi bratovštine pomoraca, su se istakli u pomorskim ratovima i bitkama; Kiparskom ratu 1570-1573 a naročito u bitci kod Lepanta 1571, godine, gdje je cijela posada kotorske galije *Sveti Tripun Kotorski* herojski poginula (Stjepčević, Kovijanić, 1955; Mijušković, 1963; Šišević, 1974), u Kandijskom ratu 1645-1669 g., Prvom morejskom ratu 1683-1699 g., Drugom morejskom ratu 1714 -1718 g. i drugim ratovima Mletačke republike na moru. Članovi bratovštine pomoraca su učestvovali u sklopu flote i vojske Svete Lige u oslobođenju Herceg Novog 1687. godine kao i u pokušajima oslobođenja Bara i Ulcinja. Njihova hrabrost i velike žrtve u tim borbama, kao i stalnim borbama sa gusarima, posebno onima iz Ulcinja i iz Sjeverne Afrike, (Milošević, Miloš, 2013; Milošević, Milivoje 1955; Stanojević, 1965) su bili cijena za obnavljanje privilegija od strane Venecije, kao i za stalni napredak pomorstva i trgovine.

Poslije oslobođenja Herceg Novog i Risna djelatnost bratovštine pomoraca se širi i na ovo područje Boke, a u XVIII vijeku počinje razvoj pomorstva i na ovoj teritoriji. (Palavršić, 2018) Najveći napredak pomorstva Boke je zabilježen u toku XVIII vijeka zahvaljujući dugom periodu mira koji je trajao od 1718. do 1797. godine. (Butorac, 2000) Tako je u Boki 1797.g. bilo 325 velikih jedrenjaka (120-420 tona) naoružanih sa 12-20 topova, pored brojnih brodova obalne plovidbe, dok su godišnji prihodi od pomorstva iznosili 213.000 cekina. (Butorac, Kulturna povijest... , 1999; Viscovich, 1898)

Iako poslije 1718. godine nije bilo ratova i pomorskih bitaka između Republike Venecije i Osmanskog carstva, bokeljski pomorci su učestvovali u brojnim sukobima sa islamskim gusarima i, iako su trpjeli znatne gubitke, isticali su se iznimnom hrabrošću i nastavili da dobijaju priznanja od Venecije. (Milošević, Milivoje.,1955; Milović, 1956).

5. PERIOD OD PADA MLETAČKE REPUBLIKE 1797. G. DO POČETKA DRUGE AUSTRIJSKE VLADAVINE 1814. G.

Oslabljena Mletačka republika je postala laki plijen Napoleona, pod čijim je pritiskom hiljadugodišnja država ukinuta 12. maja 1797. godine a zatim predana Austriji, zajedno sa njenim posjedima u Dalmaciji i Boki. (Viscovich, 1898; Pisani, 1983; Butorac, 1938) I pored nestabilnih ratnih prilika razvoj pomorstva je nastavljen, tako da je 1805. godine u Boki bilo velikih 396 jedrenjaka, 290 manjih, 3.629 pomoraca i 238 kapetana. (Zloković, I., 1962) Iako su sa propašću Venecije ranije aktivnosti Mornarice bilo bitno smanjene, jer su njeni istaknuti članovi imali negativan stav prema Austriji, (Mijušković, 1970) ona nije bila ukinuta; nastavljena je njena funkcija obuke pomoraca i morskog prevoza pošte, dok nije više obavljala vojne funkcije, admiral nije bio više istovremeno i lučki kapetan, a učestvovala je na svečanostima svetog Tripuna tek 1805 g. (Arhiv PMK – Fond Bokeljska mornarica, XVI-11, br.1.)

Austrija je bila prisiljena da mirom u Bratislavi ustupi Boku Francuskoj 1805. godine, ali to Bokelji nijesu prihvatili već je u februaru 1806. u zaliv uplovila ruska flota i vojska koje su, zajedno sa Bokeljima i Crnogorcima, ratovala protiv Francuza. (Kovačević, 1975) U to vrijeme je nastavljena aktivnost Mornarice, a bokeljski brodovi su aktivno učestvovali u gusarskim akcijama na Jadranu protiv brodova pod francuskom zastavom, među kojima je bilo najviše dubrovačkih i dalmatinskih brodova. (Maštović, 1983; Ivančević, 1957) Poslije poraza Rusije od Napoleona Rusi su se povukli a Francuzi su ušli u Boku 1807. godine i njihova vladavina je bila vrlo nepopularna; pored velikih poreza, rekvizicija i ograničenja u trgovini, Francuzi su regrutovali u Boki posade za ratnu flotu, a ukinuli su 1811. i bratovštinu pomoraca i zaplijenili njenu imovinu. (Mijušković, 1953)

Ratovi i gusarenje su izazivali velike gubitke u brodovima i trgovačkim kapitalima, a francuski antiklerikalizam je bio vrlo nepopularan među veoma pobožnim Bokeljima, tako da su oni doživljavali Francuze kao okupatore i često se protiv njih bunili. Konačno, na jesen 1813. godine, na poziv Austrije, Velike Britanije i Rusije, Bokelji su zajedno sa Crnogorcima organizovali ustanak protiv Francuza i uz pomoć jedne britanske eskadre oslobodili cijeli zaliv početkom 1814 godine. U oktobru 1813. u Dobroti je proglašeno ujedinjenje dvije provincije Boke i Crne Gore i formirana je Centralna Komisija, provizorna vlada od predstavnika obje provincije. Na zahtjev jedne delegacije najrazvijenijih bokeljskih opština na čelu sa kapetanom Petrom Lukovićem, a dogovorom velikih sila, Boka je 1814. pripala Austriji, (što je potvrđeno odlukama Bečkog kongresa), čija je vladavina trajala do kraja Prvog svjetskog rata 1918. godine. Ukidanje Mornarice i kriza pomorstva nijesu značile prekid u pomorskim aktivnostima, dakle i u onima veznim za obrazovanje pomoraca. Boka je 1815. raspolagala sa samo 50 velikih jedrenjaka duge plovidbe, iako je taj broj zapravo bio veći jer su mnogi brodovi u međuvremenu plovili pod zastava drugih država, ali su svakako gubici brodova i kapitala bilo ogromni. Procjenjuje se da se u periodu 1808. do 1814, samo Dobrota pretrpjela štetu od 2 miliona fforina, a obitelj Tripković 400.000 fforina. (Butorac, 1938)

6. PERIOD AUTRIJSKE VLADAVINE OD 1814. G. DO 1918. G.

Ovaj period je obilježen velikim tehnološkim, organizacionim i ekonomskim promjenama u svjetskom pomorstvu, od kojih je bila najvažnija pojava parobroda i njihov dinamični razvoj.

U prvoj polovini XIX vijeka došlo je do obnove bokeljskog pomorstva; tako je Boka 1853.g. raspolagala sa 121 jedrenjakom duge plovidbe sa ukupno 36.275 tona. No u drugoj polovini ovog vijeka dolazi do stalnog smanjenja broja brodova i njihove ukupne tonaže i zadnji bokeljski jedrenjak duge plovidbe *Nemirna* je potonuo 1902. godine. (Martinović, 1966; Martinović, 1972) Glavni razlozi propasti bokeljskog pomorstva u bili; austrijska pomorska politika koja je favorizirala pomorske centre Trst i Rijeku, vjernost bokeljskih brodovlasnika brodovima na jedra i njihova nesposobnost, uprkos nekim pokušajima, da udruže kapitale i osnuju parobrodarska društva, kao i toga što je Boka pretvorena u značajnu vojno pomorsku bazu Austrougarske.

Zbog toga se veliki broj pomoraca, brodovlasnika i pomorskih trgovaca seli u Trst, kao i u luke Crnog Mora, Ameriku i druge pomorske centre. Mnogi bokeljski pomorci plove na parobrodima *Austrijskog Lojda* (*Lloyd Austriaco*), koji je u to vrijeme bilo najveće parobrodarsko društvo na svijetu. Tako je 1897 g. samo iz Prčanja na brodovima *Lojda* plovilo istovremeno 49 kapetana iz Prčanja a samo iz bratstva Sbutega njih 11. (Botrić, 1972) U periodu od 1869. do 1900 Bokelji su činili 11,2% od pomoraca Austrougarske koji su dobili zvanje kapetana ili poručnika trgovačke mornarice. (Čučić, 2007)

Bratovština pomoraca je obnovljena 1833. godine, da bi bila ukinuta 1848. godine zbog učešća njenih članova u revolucionarnim događajima te godine. Obnovljena je 1859. godine pod nazivom *Nobile Corpo della Marinarezza bocchese- Plemenito tijelo Bokeljske mornarice*, a zatim je dobila novi statut. Ona postaje memorijalna organizacija, sa zadatkom da čuva vjekovne tradicije, učestvuje na proslavama svetog Tripuna, zaštitnika grada i Kotorske biskupije, te da promovira pomorstvo. (Mijušković, 1994) Iako više nije bila staleška organizacija pomoraca, najveći broj njenih članova su i dalje bili pomorci. Mornarica zadržava vojnu organizaciju na čelu sa admiralom ali nema vojnu funkciju. U toku XIX vijeka došlo je do ujedinjenja peraške bratovštine pomoraca sa kotorskom.

U prvoj polovini XIX vijeka su bile aktivne privatne pomorske škole koje su držali istaknuti pomorski kapetani, članovi bratovštine pomoraca, u Perastu, Kotoru, Prčanju i Dobroti. Vicko Đelčić je 1838. je otvorio u Herceg Novom nautički tečaj koji je trajao do 1850.godine, a 1858. je otvorena i *Srpska moreplovna zakladna škola* koja je djelovala do 1872. (Palvršić, 2018)

Prva državna pomorska škola je otvorena u Kotoru 1849, godine sa jednim razredom da di 1896. postala petorazredna. Škola je prve godine imala samo 7 učenika da bi taj broj 1913.g. porastao na 166 učenika.(Mačić, 2014)

Mnogi članovi Bokeljske mornarice su završili ovu školu i saradivali sa njom. Tako je kapetan Tripo Kamenarović iz Dobrote ostavio svu imovinu opštini Kotor pod uslovom da se u Nautičkoj školi uvede engleski jezik, što je učinjeno 1879.g. (Carić, 1998)

Pored toga, istaknuti bokeljski pomorci , koji su bili i značajni pisci i intelektualci, poput Pava Kamenarovića i Joza Gjurovića, su osnovali slavjanske čitaonice , u Kotoru (1849), Prčanju (1861) i Dobroti (1862), koje su, pored promovisanje ideja narodnog preporoda, imale značjanu ulogu u unapređenju poznavanja pomorstva i stručnih znanja i informacija iz ove oblasti.(Pasinović, 2011-12) Slavjanske čitaonice su zagovarale upotrebu narodnog jezika i njegovog uvođenja u Pomorsku školu, gdje je nastava održavana na italijanskom jeziku. Srpsko-hrvatski jezik je uveden u program kao neobavezni predmet 1879.godine a kao obavezan za jedna dio predmeta 1896. godine.

U toku XIX vijeka Dobrota je bila najznačajniji pomorski centar Boke , po broju brodova i kapetana; 1860. imala je 86 kapetan duge plovidbe. „ Za ovako veliki broj kapetana u jednom malom naselju koje tada broji 720 stanovnika ima se zahvaliti vrlo živoj pomorskoj tradiciji koja se prenosila sa oca na sina. Drugi pozitivni faktor, koji je imao udjela u formiranju mladog kapetanskog kadra, bila je prisutnost pomorske škole u mjestu, koja je djelovala prvo kao privatna do 1849 god., a od tada kao državna Nautička škola.“ (Tomić , 2004)

Gajenje pomorskih tradicija je, kao i u prošlosti, imalo bitnu ulogu u usmjeravanju mladih na pomorsko zanimanje, i Mornarica je zajedno sa porodicama u tome imala presudnu ulogu.

7. BOKELJSKA MORNARICA U KRALJEVINI JUGOSLAVIJI 1918-1941

U periodu između dva svjetska rata 1918-1941 godine Bokeljska mornarica i pomorska škola su nastavile rad i saradnju. U tom periodu je u Boki došlo do oživljavanja pomorstva , osnovano je više manjih parobrodarskih preduzeća i *Bokeljske plovidba* (kasnije preimenovane u *Zetsku plovidbu*) koja je 1937. g raspolagala sa 37 brodova sa ukupno 10.545 brt.

Bokeljska mornarica je reformisana 1934, godine , kada je dobila novi statut, „kojim se željelo Mornarici vratiti nešto od njenih ranijih funkcija koje je vršila prije nego što će postati memorijalna institucija, a naročito da preuzme angažovanje oko socijalnog staranja za pomorce, kao i da doprinese unapređenju pomorstva Boke raznovrsnom svojom djelatnošću.“ (Mijušković, 1972). Tako je 1938. godine osnovna u Kotoru Stalna muzejska zbirka Bokeljske mornarice, koja će 1952. prerasti u Pomorski muzej.

Na čelu Mornarice je od 1938 godine bio admiral Rudolf Giunio, političar, publicista i brodovlasnik, (Milošević, 2006) a i dalje najveći broj članova su bili pomorci, koji su završili Pomorsku školu u Kotoru sa kojom je Mornarica imala intenzivnu saradnju.

Kapelan Bokeljske mornarice don Niko Luković je svojim brojnim naučnim radovima dao izvanredan doprinos proučavanju istorije pomorstva Boke.(Luković, 2017)

8. PERIOD OD 1941. G. DO 2006. G.

U toku Drugog svjetskog rata italijanski okupatori su ukinuli Bokeljku mornaricu, koja je odbila kolaboraciju a admiral Giunio je bio interniran u Italiji. Oko 150 članova Mornarice je bili uključeno u partizanske jedinice, 70 članova je bilo u zatvorima i koncentracionim logorima, a mnogi su poginuli.(Maslovar, 1972)

Poslije oslobođenja Mornarica je nastavila rad i 1945. i 1946. godine je učestovala, zajedno sa predstavnicima novih komunističkih vlasti, u proslavi svetog Tripuna. No, slijedeće godine je Mornarici zabranjeno učešće na ovoj proslavi, odvojena je od svojih vjerskih tradicija a admiral Giunio je podnio ostavku, koja nije prihvaćena. Bokeljska mornarica je reformisana 1964. godine, kada je dobila novi statut u skladu sa tadašnjom socijalističkom ideologijom, a za admirala je izabran prof. dr. Vladislav Brajković, akademik i najveći autoritet u oblasti pomorskog prava u Jugoslaviji.

U ovom periodu došlo je do izuzetno dinamičnog razvoja pomorstva u Crnoj Gori, a posebno u Boki, osnivanjem brodarskih preduzeća „Jugooceanija“ i „Prekookeanska plovidba Bar“, izgradnjom luke Bar, brodogradilišta Bijela, osnivanjem Pomorskog muzeja u Kotoru, Više pomorske škole u Kotoru, koja je prerasla u Fakultet za pomorstvo, Srednje pomorske škole u Baru, pored drugih institucija i preduzeća u pomorstvu. (Sbutege, 2018)

U tome su veliku ulogu imali članovi Bokeljske mornarice, koja je znatno povećala broj članova, proširila polje djelovanja a posebno imala intenzivnu saradnju sa srednjim pomorskim školama i sa Višom pomorskom školom, odnosno Fakultetom za pomorstvo. Mnogi članovi Mornarice su predavali u Srednjoj i Višoj pomorskoj školi, kasnije Fakultetu za pomorstvo; prof. dr. Borislav Ivošević (viceadmiral Mornarice 1996-2003), prof. dr. Antun Sbutege (sadašnji admiral), Tomislav Bijelić (mali admiral 1937), prof. dr. Milenko Pasinović, prof. mr. Ilija Maslovar, i drugi, koji su obavljali funkcije dekana i prodekana Fakulteta, prorektora Univerziteta, direktora Srednje pomorske škole i druge. Admiral Vladislav Brajković je bio predsjednik Matične komisije za osnivanje Fakulteta za pomorstvo u Kotoru. Oni su, kao i drugi članovi Mornarice, poput Antona Simovića i Antona Botrića, objavili veliki broj udžbenika, monografija, naučnih i stručnih radova iz oblasti pomorstva, a viceadmiral dr. Slavko Mijušković i tadašnji oficir a kasniji admiral Mornarice, dr. Miloš Milošević su objavili veliki broj radova iz oblasti istorije pomorstva, posebno istorije Mornarice.

Veliki broj članova Mornarice se školovao u Srednjoj i Višoj pomorskoj školi, odnosno Fakultetu za pomorstvo u Kotoru. Osim toga, u upravnim organima Bokeljske mornarice su bili članovi predstavnici pomorske privrede i pomorskog školstva, dok su članovi Mornarice bili članovi savjeta obrazovnih institucija u pomorstvu.

Kriza i dramatični raspad SFRJ su imali teške posljedice za pomorsku privredu Crne Gore, posebno za brodarstvo, brodogradnju i luke. Bivše podružnice Mornarice u Hrvatskoj su se odvojile 1991 a podružnica u Beogradu se iste godine ugasila.

I pored toga Bokeljska mornarica je uspješno prebrodila ovaj period i bila veoma aktivna. Pad komunizma je omogućio da se ponovo uključi u proslavu svetoga Tripuna, svoga zaštitnika, što je određeno izmjenom statuta. Uspješnom radu Mornarice je veoma doprinio admiral dr. Miloš Milošević (1991-2012). I u ovom periodu Mornarica je nastavila saradnju sa obrazovnim i stručnim institucijama u pomorstvu, a njeni članovi su nastavili da objavljuju značajne stručne i naučne radove, među kojima su posebno značajni za istoriju pomorstva i Bokeljske mornarice knjiga *Kotorska mornarica*, viceadmirala i akademika dr. Slavka Mijuškovića i knjiga *Pomorski trgovci, ratnici i meceni*, admirala dr. Miloša Miloševića.

9. PERIOD OD 2006. G. DO 2019. G.

Bokeljska mornarice je nastavila sa uspješnim radom i razvojem u nezavisnoj Crnoj Gori. Svečano je proslavljena 1200. godišnjica od donošenja relikvija svetog Tripuna, zaštitnika Kotora, Kotorske biskupije i Bokeljske mornarice i 1200. godišnjica osnivanja Mornarice. Nizom crkvenih i kulturnih manifestacija, uz učešće najviših predstavnika države, diplomatskog kora i visokih gosti iz drugih država, kao i izaslanika pape Benedikta XVI, kardinala Franca Rodea, je u toku cijele 2009 godine dostojno proslavljen ovaj jubilej. Mornarica je tim povodom organizovala izložbe, međunarodni naučni skup i objavila *Statut iz 1463. sa alegalima do 1807, Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa Dvanaest vjekova Bokeljske mornarice*,

monografiju *Katedrala Svetog Tripuna u Kotoru* autora M. Čanak-Medić i Z. Čubrović, i monografiju *Dvanaest vjekova Bokeljske mornarice*. Pored toga admiral dr. Miloš Milošević je objavio značajno historiografsko djelo, *Boka Kotorska, Bar i Ulcinj od XV do XVIII vijeka*.

Poslije smrti admirala Miloševića 2012. uslijedio je rad na reorganizaciji Mornarice i u tom periodu je bila zapostavljena saradnja sa obrazovnim institucijama u pomorstvu. Na izbornoj skupštini 20. juna 2016. je izbrano novo rukovodstvo, usvojen novi Statut kojim je Kotoru vraćen status Matice i usvojen je ambiciozni plan rada. Intenzivirana je saradnja sa bokeljskim opštinama, sa Predsjedništvom i Vladom Crne Gore, posebno sa Ministarstvom kulture, povećana su finansijska sredstva, nabavljene su nove uniforme i oružje, poslije duže pauze Mornarica je gostovala u inostranstvu i povećan je broj članova. U ovom kontekstu posebno ističem intenzivnu medijsku promociju Mornarice, novi sajt, korištenje društvenih mreža na internetu, nova štampana izdanja i obnovljenu saradnju sa školama i fakultetima. Izdane su brošure *Bokeljska mornarica* na više jezika, *Historija pomorstva Crne Gore* autora prof. dr. Antuna Sbutege, admirala, a 17. maja 2019. u Ministarstvu kulture na Cetinju je otvorena izložba *Bokeljska mornarica, 1210 godina istorije, duhovnosti i kulture*. I drugi članovi Mornarice su u ovom periodu objavili značajna djela, poput knjige *Socijalno ekonomska struktura društva u Kotoru prve polovine XIV vijeka* mr. Jovana Martinovića, počasnog admirala, i knjige *Pomorsko pravo* prof. dr. Borislava Ivoševića, bivšeg viceadmirala a sadašnjeg počasnog viceadmirala.

Bokeljska mornarica je 2013. godine upisana na Listu nematerijalnim kulturnih dobara Crne Gore, a 2018. je kandidovana kao prvo nematerijalno kulturno dobro Crne Gore za upis na Reprezentativnu listu UNESCO-a.

I danas veliki broj članova čine pomorci i pomorski stručnjaci. Zadnjih godina je obnovljena saradnja sa Pomorskim fakultetom, Fakultetom za turizam i hotelijerstvo, Srednjom pomorskom školom, Gimnazijom i sa osnovnim školama u Kotoru. Tako se svakoj generaciji đaka i studenta odražavaju predavanja o istoriji i sadašnjim aktivnostima Mornarice, a saradnja se sastoji i u tome što iskusni pomorci i pomorski stručnjaci, članovi Mornarice, održavaju stručna predavanja za đake i studente. Na taj način se Mornarica promovira među mladima od kojih mnogi postaju njeni članovi. Osim toga, Mornarica je uspostavila saradnju i sa organizacijama pomoraca, Unijom pomoraca i Udruženjem pomorskih kapetana Crne Gore, pored tradicionalne saradnje sa Pomorskim muzejom Crne Gore i Istorijskim arhivom u Kotoru. Na taj način Bokeljska mornarica Kotor nastavlja da valorizuje svoje vjekovne tradicije i doprinosi razvoju pomorstva, ispunjavajući ciljeve iz člana 10. svoga Statuta u kome, između ostalog, piše da ona „sarađuje sa preduzećima, ustanovama i organizacijama pomorske privrede kao i školskim, društvenim i naučnim organizacijama koje se bave odgojem i obrazovanjem kadrova za pomorstvo ili djelatnostima vezanim za pomorstvo.“

10. ZAKLJUČAK

Bokeljska mornarica, najstarija postojeća pomorska organizacija na svijetu i prvo nematerijalno kulturno dobro koje je Crna Gora kandidovala za upis na Reprezentativnu listu svjetske nematerijalne kulturne baštine UNESCO-a, je u toku istorije duge 1210 godine mijenjala ime, funkcije i statute, nekoliko puta bila ukidana a zatim obnavljana i bila je najvažnija pomorska organizacija na ovim prostorima. U toku više od 1000 godina svi pomorci i pomorski trgovci iz Boke su bili njeni članovi a imala je veliki broj izuzetno važnih funkcija, onih koje danas obavljaju sindikat, privredna komora, humanitarne organizacije, ratna mornarica, lučka uprava, pošta, škola a bila je i vjerska organizacija. U cijelom tom periodu, budući da nijesu postojale javne pomorske škole, bila je jedina institucija koja je obrazovala pomorce i pomorske trgovce. Poput drugih bratovština koje su okupljale osobe koje su se bavile pojedinim zanimanjima, imala je zadatak da prenosi na mlađe članove složena znanja, vještine i iskustva neophodna za pomorske aktivnosti. Poslije sticanja elementarnog obrazovanja pomorci su se dječjačkoj dobi ukrcavali na jedrenjake i poslije višegodišnje prakse, najambiciozniji i najsposobniji su pohađali privatne kurseve kod iskusnih kapetana, članova Mornarice i zatim polagali propisane ispite za sticanje zvanja poručnika (škrivana) i kapetana. Kvalitetno obrazovanje koje se sticalo na ovaj način je formiralo izuzetno sposobne pomorce, od kojih su mnogi bili autori pomorskih

priručnika i studija, koji su bili nosioci privrednog i kulturnog razvoja Boke, a istakli su se u službi Mletačke Republike, Rusije, Austrije i drugih država. I poslije osnivanja javnih pomorskih škola polovinom XIX vijeka, odnosno pretvaranja Bokeljska mornarice u memorijalnu organizaciju, njeni članovi su nastavili da imaju značajnu ulogu u obrazovanju pomoraca. To se posebno odnosi na period poslije Drugog svjetskog rata, i mnogi članovi Mornarice, admirali, viceadmirali i oficiri, su predavali u Srednjoj pomorskoj školi, Višoj pomorskoj školi, a zatim Fakultetu za pomorstvo, bili autori brojnih knjiga, udžbenika, naučnih i stručnih radova iz pomorstva te obavljali funkcije dekana i prodekana. Saradnja Bokeljske mornarice sa Pomorskim fakultetom i Srednjom pomorskom školom se uspješno nastavlja budući da je jedan od osnovnih zadataka Mornarice, određene njenim Statutom, unapređenje pomorstva i saradnja sa institucijama iz ove oblasti, uključujući i obrazovne institucije.

LITERATURA

- Arhiv PMK – Fond Bokeljska mornarica, XVI-11, br.1.
- Botrić, A. (1972), „ Pomorska privreda Prčanja u prošlosti (XVI-XIX st.)“. *12 vjekova Bokeljske mornarice*, Beograd, p. 89.
- Brajković, G., Milošević, M.(1976), *Proza baroka*, Pobjeda, Titograd, 1976, pp. 363-370.
- Butorac, P. (1938), *Boka Kotorska nakon pada Mletačke republike do Bečkog kongresa*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- Butorac, P. (1999), *Kulturna povijest grada Perasta*, Gospa od Škrpjela, Perast.
- Butorac, P. (1999), *Kotor za samovlade 1355-1420*, Gospa od Škrpjela, Perast.
- Butorac, P., (2000), *Boka Kotorska u u 17. i 18. stoljeću*, Gospa od Škrpjela, Perast, 2000.
- Carić, T. (1998), *Engleski jezik u nastavi u našem pomorskom školstvu*, Kultura Beograd, 1998, str.20.
- Čanak-Medić, M., Čubrović, Z. (2010), *Katedrala Svetog Tripuna u Kotoru*, Bokeljska mornarica, Kotor.
- Čučić, V. (2007), „Le Bocche di Cattaro e Trieste“, *I Croati a Trieste*, Comunità croata, Trieste, 2007, p. 102.
- Dabinović, A.(1934), *Kotor pod mletačkom republikom (1420-1797)*, Filozofski fakultet. Zagreb, 1934.
- Ivančević, V. (1957), „Ruske zaplijene dubrovačkih brodova g. 1806-7“, *Godišnjak Pomorskog muzeja Kotor V*, Kotor, p..136.
- Ivošević, B., Pejović, Č. (2019), *Pomorsko pravo*, Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu, Beograd.
- Kovačević, P. (1975), „Zapažanja ruskog pomorskog kapetana V.B. Bronevskog“, *Zbornik Više pomorske škole u Kotoru 2*, Kotor, p. 21.
- Kovačević, P. (2013), „Učešće Bokelja u razvoju ruske mornarice“, *Dvanaest vjekova Bokeljske mornarice*, Kotor, p. 85.
- Luković, N. (1953), „Marko Martinović matematičar i nautičar“, *Godišnjak Pomorskog muzeja Kotor 2*, Kotor.
- Luković, N. (2010, reprint izdanja iz 1937), *Prčanj*, Pomorski muzej Crne Gore, Kotor.
- Luković, N. (2017), *130 godina od rođenja*, Pomorski muzej Crne Gore, Kotor.
- Mačić, Lj. (2014), *Srednja pomorska škola Kotor*, Kotor.
- Martinović, J. (1966), „Propadanje bokeljskih jedrenjaka duge plovidbe od 1852-1902. godine“, *Godišnjak Pomorskog muzeja Kotor XIV*, Kotor.
- Martinović, J. (1972), „Nestajanje bokeljskih jedrenjaka“, *12 vjekova Bokeljske mornarice*, Beograd.
- Martinović, J. (1978), „Što je prethodilo dolasku ruskih učenika u Perast 1698 g.“ *Godišnjak Pomorskog muzeja Kotor XXVI*, Kotor, 1978, pp. 11-12.
- Martinović, J. (2017), *Socijalno ekonomska struktura društva u Kotoru prve polovine XIV vijeka*, Pomorski muzej Crne Gore i OJU Muzeji Kotor, Kotor.
- Maslovar, L. (1972) „Članovi Bokeljske mornarice u Narodnooslobodilačkoj borbi.“ *12 vjekova Bokeljske mornarice*, Beograd, pp . 118-221.
- Maštrović, V. (1983), *Posljednji gusari na Jadranskom moru*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Mijušković, S. (1953,), „Otpor bokeljskih pomoraca prema militarističkim težnjama francuske vlasti krajem 1810, godine“, *Godišnjak Pomorskog muzeja Kotor II*, Kotor, 1953. pp.76-92.
- Mijušković, S. (1963,) „Kotorske galije i njihovi zapovjednici“, *Godišnjak Pomorskog muzeja Kotor XI*, Kotor
- Mijušković, S. (1967), „Kotorski admirali“, *Godišnjak Pomorskog muzeja Kotor XV*, Kotor.

- Mijušković, S. (1972), „Vojna organizacija Bratovštine kotorskih pomoraca“, Godišnjak Pomorskog Muzeja Kotor XX, Kotor, pp. 28-30
- Mijušković, S. (1994), *Kotorska mornarica*, CANU, Podgorica, 1994, p. 155.
- Mijušković, S. (2013) „Bokeljska mornarica“ *Dvanaest vjekova Bokeljske mornarice*, Kotor, 2013, pp 59-76.
- Milošević A. (1953), „Pomorska škola u Perastu“, Godišnjak Pomorskog muzeja Kotor II, Kotor.
- Milošević, Milivoje, (1956), „Kako su se sticala zvanja u trgovačkoj mornarici u periodu od 1681. do danas“, Godišnjak Pomorskog muzeja Kotor V, Kotor, p.170
- Milošević, Milivoje (1955), „Prilog borbi s ulcinjskim gusarima“ Godišnjak Pomorskog muzeja Kotor III, Kotor.
- Milošević, Miloš (1970), „Historijski tokovi na području zaliva“, monografija *Kotor*, Zagreb, p. 22,
- Milošević, M. (1970), „Pomorstvo -izvor života na kamenu“, monografija *Kotor*, Zagreb, 1970, p. 65.
- Milošević, M. (1981), „La formazione professionale dei marittimi di Boka Kotorska durante i secoli XVII e XVIII.“ *Le genti del Mediterraneo*, Vol secondo, Napoli, 1981, p. 987.
- Milošević, M. (2003), *Pomorski trgovci, ratnici i mecene*, Equilibrium- CID, Beograd- Podgorica.
- Milošević, M. (2006), „R. Giunio, admiral Bokeljske mornarice (Prčanj 1938-1959)“, Godišnjak Pomorskog muzeja Kotor LIV, Kotor.
- Milošević, M. (2008), *Boka Kotorska, Bar i Ulcinj od XV do XVIII vijeka*, CID, Podgorica.
- Milošević, M., (2010), „12 skica za 12 vjekova Bokeljske mornarice“, *Dvanaest vjekova Bokeljske mornarice, Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa*, Kotor.
- Milošević, M. (2013), „Piraterija i gusarstvo“, *Dvanaest vjekova Bokeljske mornarice*, Kotor.
- Milović, D. (1956), „Građa za proučavanje gusarstva na Jadranu i u Sredozemnom moru tokom XVIII stoljeća“, Godišnjak Pomorskog muzeja Kotor V, Kotor.
- Novak, G. (1962), „Ratovi i bitke na Jadranskom moru“, *Pomorski zbornik*, Zagreb, p. 178.
- Novak, Z. (2010), „Značaj i uloga bratovštine pomoraca sv. Nikole od Sdorija u srednjovjekovnom splitskom društvu“, *Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa Dvanaest vjekova Bokeljske mornarice*, Kotor, p. 118
- Palavršić, P. (2018), *Kapetani i jedrenjaci Herceg Novog*, Herceg Novi.
- Pasinović, M. (2011-2012), „150 godina Slavjanske čitaonice u Dobroti“, Godišnjak Pomorskog muzeja Kotor LIX-LX, tom 1, Kotor, p. 418.
- Pisani, P. (1893), *La Dalmatie de 1797 a 1815*, A. Picard et fils, Paris.
- Sbutega, A.(2017), *Bokeljska mornarica*, Pomorski muzej Crne Gore, Kotor.
- Sbutega, A.(2018), *Historija pomorstva Crne Gore, u kontekstu jadranskog, mediteranskog i svjetskog pomorstva*, Pomorski muzej Crne Gore i Bokeljska mornarica, Kotor.
- Sindik, I. (1950), *Komunalno uređenje Kotora od druge polovine XII do početka XV stoljeća*, Srpska akademija nauka, Beograd.
- Stanojević, G., (1965), „Prilozi proučavanju istorije Boke Kotorske u prvoj polovini XVII vijeka“, Istorijski zapisi 1.
- Statut Bratovštine svetog Nikole mornara u Kotoru sa alegatima do 1807*, priredili Milošević, M., Antović, J. (2009), Bokeljska mornarica, Kotor, 2009.
- Stjepčević, I., Kovijanić, R. (1955), „Jeronim Bizanti, junak od Lepanta“, Godišnjak Pomorskog muzeja Kotor III, Kotor.
- Stjepčević, I. (2003), *Arhivska istraživanja Boke Kotorske*, Perast, Gospa od Škrpjela, 2003.
- Šerović, P. (1962) „Bokeljska mornarica“ *Pomorski zbornik*, Zagreb, p. 1848.
- Šišević, I. (1974), „Tok Lepantske bitke 1571. godine“, *Lepantska bitka. Udio hrvatskih pomoraca u Lepantskoj bitki 1571. godine*, Zadar.
- Tomić, A. (2004), „Dobrota i njene ključne historijske i kulturne karakteristike“, GPMK LII, Kotor, p.145.
- Zloković, I. (1948), „Pomorske škole u Boki“, Istorijski zapisi, knj 1, sv 1-2..
- Zloković, I. (1962), „Bokeljsko pomorstvo u Napoleonovo doba“, *Pomorski zbornik*, Zagreb, p. 1823.
- Zloković, M. (2013), „Historija brodogradnje u Boki“, *Dvanaest vjekova Bokeljske mornarice*, Kotor, p.147
- Viscovich, F. (1898), *Storia di Perasto*, Trieste, p. 233.

Summary:

The paper presents a concise historical overview of the Boka Navy's development, from its inception in 809 A.D. to present day, and its contribution to the education of seafarers. Until the mid-19th century, there were no public naval schools in Boka Kotorska nor anywhere else in present-day Montenegro. For centuries, the Navy—the oldest existing maritime organization in the world—was the only institution that prioritized providing vocational education to its seafarers and merchants, and imparted knowledge, skills and experience to its members. Following the establishment of Kotor's first public maritime school in 1849, experienced Navy seafarers continued to participate in teaching activities. This persisted after the establishment of the higher primary maritime school—which eventually became the Maritime Faculty —where admirals, vice admirals and Navy members were placed in charge of instruction. Throughout the history of the Boka Navy, members have published numerous books and literature in various marine disciplines.

Keywords: Boka Navy, seafarer's education, maritime school, maritime faculty